VAN CALLANTSOOG TOT ST PANCRAS.

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

Op een helderen Augustusmorgen reden wij van het bedrijvige en welvarende Schagen naar het kleine Callantsoog, het bescheidenste zeedorpje van Noord-Holland. Ver van de gewone reiswegen, vroeger moeielijk te genaken, bleef het nagenoeg onopgemerkt door de belangstellende Nederlanders die hun eigen land gaarne leeren kennen.

De naam Callinge is zeer oud. Een overlevering spreekt van den triomftocht van keizer CALIGULA, die met schelpjes zoeken eindigde, — en van een Callo's toren, welks grondvesten eenmaal bij Katwijk, zeer ver in zee, gevonden zijn. In de oudste bekende oorkonde (1328) heette het »Callinge in den Oghe", later eenvoudig »'t Oghe", »het oog" dat wil zeggen, »het eiland".

De oudste bekende bezitters waren de machtige Brederodes, van afkomst een Noorsch geslacht, gelijk eenmaal gansch Noord-holland Noorsch is geweest.

Voorheen was Callantsoog werkelijk een eiland, omringd door ondiepten, waarin het zeewater vrijelijk binnen stroomde. Hollands duin kan men zich voorstellen als hier en daar afgebroken door het instroomend zeewater en dus min of meer groote eilanden vormend, zooals nu nog van Tessel tot Schiermonnikoog. Door het aanleggen van dijken in de 16de en 17de eeuw is dit oude karakter verdwenen.

Tegenwoordig strekt zich van den Hondsbosscherdijk bij Petten een breede dubbele duinreeks noordwaarts uit tot Callantsoog, om daar over te gaan in een smallere reeks, die tot Huisduinen voortloopt, en die zich heeft gevormd na het leggen van een zanddijk, den zoo-

genoemden Oldenbarneveldtschen dijk, in 1611, waardoor de uitgestrekte vlakte het Koegras voor verdere invallen van de zee werd gevrijwaard.

Wij houden op kort voor het dorpje, bij een lagen duinregel ten zuiden, van waar de tocht van Callantsoog tot Petten zal beginnen.

De duinen zijn met gras en helm begroeid, en van hunne toppen zien wij op een lange en breede vallei, het Zwanenwater, een der meest oorspronkelijke en woeste oorden van Holland.

Een onafzienbaar dal, ter weerszijden door duinen begrensd, ter linker zijde moerassig, met een groen plantenkleed bedekt, rechts met een uitgestrekten zoetwaterplas, twee langwerpige meertjes vormend, aan de boorden met riet bewassen, helderblauw afstekende tegen de hooge gele duinen.

Het moeras links is doorsneden met vele smalle waterloopjes, die het overtollige water afvoeren en het moeras gedeeltelijk begaanbaar maken.

Over smalle paadjes wandelen we door het moeras tusschen wilgenstruiken met groote donkergroene bladen.

De waterplassen links en rechts zijn bedekt met de breede drietallige bladen van het waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*), dat in de zuidelijke duinstreken van Holland nagenoeg verdwenen is door de toenemende droogte van den grond. Ook de Water-aardbei (*Comarum palustre*) met haar bruinroode bloemen, lange kruipende stengels en aardbei-achtige blaadjes, in de zuidelijke duinplassen van Holland zeldzaam, is hier zeer algemeen. Aan deze gezellen zich de waterboterbloem, de gele Iris met zijn zwaardvormige lichtgroene bladen en heraldieke bloemen, en het navelkruid (*Hydrocotyle*), met zijn ronde, vlakke drijvende blaadjes, overal in onze natte streken bekend.

In de diepere plassen groeit de egelskop (*Sparganium simplex*), een edele plant met sappige bladen en bloemstengels, thans met de ronde gestekelde zwarte vruchten getooid. Over het water fladderen de witte pluimen van het wollegras en onder het water zien wij de bruine stengels en vliezige bladen van het fonteinkruid (*Potamogeton*).

Langs het paadje, behalve de sombere wilgen, rozen (*Rosa canina*), nu uitgebloeid, lichtgroene, fijnbladige jeneverstruiken en mirt-achtige aromatische gagels, met hun scherppuntige kleverige vruchtjes.

In het vochtige gras de witte Parnassia, de fijne roode bloempjes van de koortsverdrijvende Centaurik (*Erythraea Centaurea*), de Alpische bloembies (*Juncus alpinus*) met zwarte glanzige vruchtjes, de hooge paarse, overal algemeene kattestaart (*Lythrum Salicaria*) en het boelkenskruid (*Eupatorium Cannabinum*) met welig bebladerde stengels en dof

roze-witte volle bloemtuilen. Daartusschen hier en daar een breedbladige Orchidee (*Orchis latifolia*), thans uitgebloeid.

Hier in de lagere maar niet geheel overstroomde vlakte, groeit ook de *Pyrola minor*, een zuster van de meer algemeen *P. rotundifolia* (Wintergroen). Zij verschilt van deze laatste door de kleinere, maar meer gesloten bloemen en door de niet buiten de bloemen uitstekende bevruchtingsorganen. Ik hoorde die laatst noemen: de Pyrola die haar tong niet uitsteekt.

Langs ons pad groeit ook een varen, dat in de duinen niet algemeen is: het veen-moeras-varen *(Polystichum Thelypteris)*, gekenmerkt door zijn hooggesteelde driehoekige bladveeren, en een laag gras, *Triodia decumbens*, met slanke dikbloemige aren.

Allengs verheft zich, tusschen het water en het begroeide moeras, een dijk-achtige duinregel, die de breede vallei overlangs in het midden doorsnijdt, »de Verloren dijk" genoemd, en misschien wel de eerste oorzaak van de vorming van het Zwanenwater.

In het begin der 17den eeuw was het Zwanenwater nog niet bekend. Op de oude kaarten zien wij de plaats, waar het nu ligt, aangewezen als een breed open strand, waarover het zeewater bij hooge vloeden vrijelijk binnen rolde. Door het aanleggen van den Zijpschen dijk in 1597, werd de zee gekeerd, en vormde zich eindelijk, door het terugvloeiende zeewater waarschijnlijk, eerst de middelste »Verloren dijk" en later de buitenste duinregel, die het Zwanenwater aan de zeezijde begrenst. Die formatie geschiedde zeer langzaam, want op de kaarten van 1664 zien wij nog een breed strand, waar nu het Zwanenwater ligt. Maar zij komt geheel overeen met de vorming der duinen van de zuidelijke kuststreken der Noordzee, waarvan de overblijfsels nog te zien zijn in de lange duingeulen of vlakten die parallel met de kust loopen.

De »Verloren dijk" is dus waarschijnlijk het oudste duin, het binnenduin van het »Zwanenwater." De waterplassen lagen vroeger ten oosten van dezen duinregel, waar nu de begroeide drasse grond ligt, en droogden door verzanding uit of werden door slooten meer en meer afgeleid naar de tegenwoordige dieper gelegen waterplassen. Ook deze plassen drogen allengs uit en zullen na verloop van een aantal jaren wel in een groene duinvallei veranderd zijn.[1]

[1] Aan den eigenaar van deze streek, den heer PRÉVINAIRE, ben ik zeer verplicht voor zijn inlichtingen en welwillende medewerking bij het bezoek van de leden der Ned. Botanische Vereeniging aan het Zwanenwater in 1891.

De vorming van deze duinstreek en van alle duinstreken is geheel gelijk aan die, welke wij in het klein zien op het strand, in de ribbetjes die het afloopende zeewater achterlaat.

Het Zwanenwater is van betrekkelijk jongen oorsprong en daarom dubbel waard, door onze geologen nader te worden onderzocht.

Op de westelijke helling van den »Verloren dijk" leidt een smal paadje zuidwaarts. Links zien wij het moeras, rechts het blauwe water. Het is een zonnige dag en het zou warm zijn als niet een lange regelmatige reeks dunne wolken onbewegelijk parallel met de vallei den zonnegloed temperde.

In den voorzomer wemelt het hier van vogels, vooral watervogels, en menige voor ons land zeldzame vogelsoort is hier geschoten. Thans zijn de vogels verdwenen; er heerscht ongestoorde rust.

We keeren terug tot het bloemenrijk moeras. Het overtollige water wordt van daar afgeleid naar de meertjes door smalle tochten of slooten, hier en daar door dammetjes afgebroken, waarover houten rollen liggen, dienstig voor het overhalen van schuitjes bij de eendenjacht. De overgang der slootjes over gezegde rollen is een waar acrobatenwerk, maar het water is niet diep.

In het water zien wij de lichtbruine en lichtgroene bladen van verschillende Fonteinkruiden (*Potamogeton*), *P. natans* met breede langwerpige op het water drijvende bladen, *P. polygonifolius*, *P. lucens*, met groote doorschijnende bladen, *P. pectinatus* met lijnvormige en scheedevormende bladen en *P. gramineus* met zeer smalle lange bladen, en langs de boorden de donkerbloemige water-aardbei (*Comarum palustre*), wier bladen aan de aardbei herinneren; de hoog boven het water uitstekende *Ranunculus lingua* met groote sappige, lichtgroene, langwerpig-spitse bladen en groote gele bloemen, het kikkerkruid met zijn schijfvormige blaadjes en witte bloemen en, op de drogere plekken, talrijke kleine gele bloemen van den *Ranunculus Flammula*. Tusschen het riet in kleine groepjes de zwarte rolronde bloemkolven der duikelaars (*Typha angustifolia*), een lieveling van onze impressionistische schilders en van de verzamelaars van natuurbouquetten.

De voorliefde voor wilde planten is een kenmerk van het naturalisme van de laatste helft dezer eeuw. De bloemstukken van een vorige schilderschool vertoonen gewoonlijk cultuurbloemen: opgeblazen buikige rozen met de onmisbare waterdroppels er op en kleurige kapelletjes ter zijde; pofferige Hortensia's, gloeiende tulpen, slingerende hoog oranje Tropaeolums, lawaaïge bloedroode Pioenrozen, onberispelijk nagebootst,

alles met gemaakte losheid half oprijzend, half zakkend geschikt in een Grieksche vaas op een bronzen tafelrand met engeltjes, gestoffeerd met groote tropische parelmoerhoorns en schelpen, en hier en daar een artistiek kruipende huisjesslak. Of wel vruchtstukken met wazige perziken, enkele met een sierlijk wormsteekje en een treffend gelijkende bromvlieg, half opengesneden granaat-appels, half geschilde citroenen op zilveren borden met groote groene wijnglazen, rustend op een fluweelen tafelkleed.

Met die theatrale, verkunstelde, vermenschelijkte stilleven-natuur is de mensch eeuwen lang een stil-leven gebleven. Zijne kunst, eens de uiting zijner onophoudelijk voortwoelende scheppingskracht, bracht hij onder een systeem. Hij legde de natuur aan een ketting, maakte »regels van schoonheid" en vergat dat de kunst geen zaak is van het verstand, maar de uiting van een woesten hartstocht, die de gansche natuur doordringt, den drang tot scheppen.

Dat kleine plekje water met een dozijn kikkerblaadjes en overhangende rietstengels kon den kunstenaar van weleer niet boeien. Hij zag er niets bijzonders in, en daarom maakte hij er een riviergod bij, met biezen in 't haar, de beenen half in 't water, een drietand in de hand, genoegelijk leunende op een gezellig waterkruikje.

Zoo deed de beschaafde oudheid, zoo verbasterde de mensch onder de allegorie.

De zon werd een man, die op een kar met paarden door de lucht rijdt; het onweder werd ook een man met een opgevouwen bliksem in de hand.

Zoo maakten de menschen zich goden naar hun beeld, d. i. menschen met spijsvertering, ademhaling, goden met armen, beenen, tanden; die dus eten moeten en honger kunnen lijden.

Zoo maakte de mensch in zijn onlogisch gedroom de natuur tot een karikatuur van zijn armzaligheid. Zoo ziet ook misschien de bacterie op tot zijn bacterie-goden in de lucht.

Maar de meesten leven nog onder de tirannie van 't verleden, vereeren nog de vermenschelijking der natuur, als het karakter der klassieke kunst.

Vernatuurlijking van den mensch is de leus der toekomst.

Een waar natuurvriend ziet in de natuur zichzelf niet meer en verliest zijne persoonlijkheid om op te gaan in het Al. En door dit verlies wint hij ook alles, is hij waarlijk in de natuur en geheel één met hare scheppende kracht. De plaats waar hij was is leeg, maar

wordt ingenomen door het volle leven, waarvan hij slechts een voorbijgaand fragment was. Niet hij werkt, maar de Natuur werkt in hem — en wat hij schijnbaar persoonlijk te voorschijn brengt, dat is de kunst der toekomst.

Waar de duinen steil afhellen naar de vaartjes, zijn zij omlaag met dik, hoog houtgewas begroeid. Tusschen het dichte groen bloeien de hooge donkerroze bloemen van de roode waterwederik *(Epilobium hirsutum)*, de bleeke roodwitte kwasten van het boelkenskruid *(Eupatorium cannabinum)*; de donkerbladige wilgen wisselen af met forsche rozenstruiken. Nog lager de bloemtrossen van de gele wederik *(Lysimachia vulgaris)*, de gele sterren van de Alant *(Pulicaria dysenterica)* en van de vierkantige Hypericum *(H. tetrapterum)*. Alles geel, omslingerd door het Bitterzoet met violette bloemen en vuurroode vruchtjes.

Op de fijngrazige drogere duinhellingen groeit overal het driekleurig viooltje, de *Lotus corniculatus* met zijn gele vlinderbloemen, de tormentil met aardbeiachtige blaadjes en kleine gele bloemen, het gele walstroo met zijn sparachtig blad en dichte gele bloemtrossen, de muurpeper *(Sedum acre)* met hare sappige blaadjes en gele sterbloemen, en de fijne, schier aan 't gezicht ontsnappende miniatuurplantjes van *Linum catarticum*. De muizen-ooren *(Hieracium Pilosella)*, met hun zilverachtig behaarde blaadjes en helder gele bloemen, bedekken het voetpad. Midden tusschen deze bescheidene duinflora staan talrijke exemplaren van den Parasol-paddestoel (*Agaricus procerus*), met hoogen steel en breed uitgespreiden schubbigen hoed. Hun stelen zijn voorzien van een lossen, nederwaarts uitgespreiden, zeer teederen ring; de hoed is regelmatig, parasol-vormig uitgespreid en met bruine losse schubben vroolijk geteekend. In jeugdigen toestand is hij eetbaar.

Tegen het gebruik van eetbare zwammen als voedsel bestaat bij ons volk een groote afkeer. In vele bosschen van ons land is in September—October de bodem als verguld door de sierlijk goudgele hanekammen (*Cantharellus cibarius*), die zoo fraai uitkomen op het donker groene mos. Zij zijn somtijds zoo talrijk dat men honderde mudden zou kunnen verzamelen. Daarbij volkomen onschadelijk, voedzaam, en door een kind te herkennen. En toch, de armste daglooners laten ze staan — omdat ze zoo griezelig zijn; zij houden al de paddestoelen voor vergiftig, en zien ze zoo schuchter aan als duivelsch gebroed. Ze eten liever hun minder voedzame aardappels.

In Duitschland, België, Frankrijk en andere landen worden ze door

de landbewoners behoorlijk gewaardeerd en ontbreken op de groenmarkten nooit. In ons land kent men als eetbaar gewoonlijk alleen de *Agaricus campestris* met zijn fraai witte hoedjes en rooskleurige lamellen. Deze wordt hier en daar in weilanden door vrouwen gezocht en is de gewone gekweekte soort. Er zijn echter andere soorten, zooals de Mousseron (*Marasmius Oreades*) met licht-nankinkleurige hoedjes, die op de grazige duinen zeer talrijk is en fijner en geuriger dan de bovengenoemde. Gevaar voor vergiftiging bestaat bij het volk niet. De verzamelaarsters zullen zich niet licht vergissen. Vergiftigingen komen vooral bij onervaren liefhebbers voor.

In ons land kan ik verschillende talrijk voorkomende soorten als voedsel aanbevelen, maar vooral de genoemde hanekammen, omdat die zeer kennelijk en soms zoo verbazend talrijk zijn.

Het Zwanenwater strekt zich ongeveer tot een uur gaans zuidwaarts van Callantsoog uit. Daar eindigt de »Verloren dijk" en komen we in de breede geul tusschen de zee- en landduinen tot Petten. Deze geul of vallei is wel begroeid, maar minder bloemrijk dan het Zwanenwater. Langs ons pad zien wij de bekende distels (*Cirsium arvense*) met stekelige donkergroene bladen en paarse bloemhoofdjes en de *C. lanceolatum* met lichtgroene, breede bladen en zeer groote bloemhoofdjes. De eerste staat somtijds in kolossale groepen, alsof ze gekweekt was; de tweede staat meest alleen. De gele Ratelen (*Rhinanthus minor*) met hunne schijfronde vliezige vruchtjes, zijn een kenmerk van schrale onvruchtbare weilanden; de driedistel (*Carlina vulgaris*), met zijn glanzige onvergankelijke sterbloemen, is een echte duinplant.

Heide groeit hier en daar talrijk; op de lage plaatsen meer dophei, hooger meer struikhei, soms ook met witte bloemen. De thym, die in de Haarlemsche duinen zoo algemeen is, vond ik hier niet.

Naarmate wij Petten naderen, wordt de plantengroei schraler. Slechts kort gras en zandrietgras (*Carex arenaria*), dat overal zijn lange uitloopers heenzendt en reeksen van plantjes doet uitspruiten. Kaal is het niet, maar alles is kort afgevreten door de schapen, die (vreemd in Noordholland) hier nog met kudden worden geweid.

De wandeling van het Zwanenwater door het duin tot Petten duurt ongeveer twee uren. De weg wordt minder eenzaam. Een troepje vrouwen en kinderen beweegt zich op de duinkammen, en in de verte aan het einde der vallei zien wij weder een menschelijke woning.

Eindelijk zijn we aan den duinzoom en zien over een wijde groene vlakte op de stoute omtrekken van de hooge Schoorlsche duinen;

rechts de vriendelijke huisjes en het witte kerkje van Petten en daarachter de Hondsbosscher dijk als een zwarte streep.

De indruk van dit landschap, in vergelijking met het woeste zonnige duin, is als die van een prozaïschen Maandag volgende op een vrijen, vroolijken Zondag. Het gele warme duin en het groene, vlakke koude weiland met slooten en dijken, staan tegenover elkaar als de mensch, die in volle vrijheid leeft en werkt, tot den man met gebonden beroeps-arbeid, die dagelijks in den socialen rosmolen moet loopen.

Daarom is het zoo gelukkig voor den Nederlander als er in zijn woongebied nog wat woeste natuur is overgebleven om den oorspronkelijken mensch voor volkomen ondergang te bewaren.

Een lijnrechte grindweg brengt ons naar het dorp. Een gansch andere plantengroei verkondigt de nabijheid der zee. De zachtblauwe bloemen van de Zulte (*Aster Tripolium*), breedbladige sappige zuringsoorten, de lichtgroene fijngebladerde *Schoberia maritima*, de donkergroene vettig doorschijnende zeekraal (*Salicornia herbacea*), de zee-weegbree (*Plantago Coronopus*), op de hellingen der dijken de lichtblauwe architectonische stiekel (*Eryngium maritimum*), aan den slootkant het Zee-zoutgras (*Triglochin maritimum*), de *Epilobium palustre* met kleine roze bloemen, het panik-achtige rietgras (*Carex paniceu*), het hoefblad (*Tussilago Farfara*), het tandzaad (*Bidens tripartita* en *B. cernua*), de gemeene waterbies (*Heleocharis palustris*); in de slooten de paardestaart (*Equisetum palustre*) de hooge zeegroene bies (*Scirpus Tabernaemontani*), de bloembiezen (*Juncus Gerardi* en *J. lamprocarpus*) en het fonteinkruid (*Potamogeton pectinatus*). Langs den weg de kruipertjes (*Hordeum murinum*), de kweek (*Triticum repens*), het loogkruid (*Salsola Kali*), de Hertshoorn (*Senebiera Coronopus*) en de gele pinksternakel (*Pastinaca sativa*), een schermplant met gele bloemen, in Noordholland overal op kleiachtige gronden algemeen.

Van de Rietgrassen zien wij langs de slooten de *Carex Pseudo-Cyperus* met sierlijke hangende aren, de *C. ampullacea* met zijn fleschachtige gezwollen vruchtjes, in aren geplaatst, en de *C. disticha* met een enkele saâmgestelde aar.

Op den Hondsbosscher dijk krijgt de vegetatie een strand-karakter. De heldergroene, dik sappige blaadjes en kogelronde vruchtjes van de zee-porselein (*Halianthus peploïdes*) bekleeden de hellingen en woekeren tusschen de zwartgrauwe bazaltsteenen. Daar groeit ook het Deensche Lepelblad (*Cochlearia Danica var. erecta*) met breede hartvormige blaadjes en opgerichte stengels met witte bloempjes, later met eironde

vruchtjes; de *Glaux maritima*, sappig en met roze bloemen; hooger op de lichtbauwe strandhelm (*Elymus arenarius*).

De binnen- en buitenzijden van den Hondsbosscherdijk zijn zeer rijk aan soorten van Melde (*Atriplex*). Jammer dat deze tegenwoordig door de talrijke schapen, die op den dijk gehouden worden, totaal worden afgevreten en slechts in kleine exemplaren te vinden zijn. Ik vond daar in vroeger jaren de *Atriplex hastata var. salina*, met min of meer spiesvormige bladen, de *A. rosea* met ruitvormige bladen, de *A. Babingtoni* en *A. crassifolia*, beide laatsten in ons land zeldzaam. Deze Meldesoorten hebben dikke, witachtig berijpte bladen, behalve de smalbladige strandmelde (*Atriplex littoralis*), die lintvormige lichtgroene bladen heeft.

Het geslacht Atriplex is een der lastigste in het systeem, waarin de mensch de planten heeft gerangschikt. De vaste kenmerken zijn gering: de vorm der bladen, de min of meer bebladerde bloemtrossen, de min of meer dichtgewassen vruchtkleppen. Uit deze onzekere kenmerken is het moeielijk de planten tot soorten te brengen. Ik heb lang getracht, de mij bekende vormen tot enkele hoofdgroepen te brengen. Daartoe is echter een grooter voorraad materiaal, ook uit het buitenland noodig. Er is niets aanlokkender dan in zulk een chaos van vormen orde te brengen. Na scheppen is ordenen het hoogste genot.

Een smalle grindweg leidt ons langs de binnenzijde van den dijk naar de overzijde, den hoogen duinregel van Kamp en Schoorl.

Dat hier voorheen werkelijk eene overzijde was van een breeden wateruitloop, zal niemand ontkennen, die hier zijn oogen gebruikt.

Hier zien wij de Hollandsche duinen in hunne grootste breedte en hoogte. De omtrekken zijn stout als van een gebergte. De hoogste toppen zijn met hout begroeid, meer dan 200 voet hoog. De kale toppen zijn blinkend wit en steken scherp af tegen de blauwe lucht. Het zand is gansch anders dan gewoon duinzand, veel fijner en zuiverder.

Deze reeks wordt aan de zeezijde afgesloten door den Kamperduin. Deze, eenmaal de hoogste van allen, is sedert jaren afgezand en nu niet hooger dan de anderen.

In 't gezicht van dien duin werd in 1797 de vermaarde zeeslag geleverd, waarin Engeland voor goed een einde maakte aan Neerlands zeeroem.

Maar Nederland kan waarlijk nog groot worden, zeer groot, als de oude nationaliteit weer ontwaakt.

De Nederlanders zijn geboren zeelui. Met dien aanleg staat of valt Nederland. »Geef ons oorlogschepen!" riep eenmaal een denkende voorvader. Geef Nederland dubbel zooveel oorlogsschepen als het thans bezit. Want Nederland heeft nog een groot prestige als zeemacht en nog een onmetelijk gebied in de koloniën te bewaken!

Wordt de zeedienst aangemoedigd, dan zullen koopvaardij en handel in gelijke mate herleven en zal Hamburg ons niet langer beschamen.

De historische herinneringen van de buurt Kamp zijn reeds eeuwen uitgestorven. Daar lag eenmaal een Romeinsch kamp aan den noordelijken Rijnmond. Zoo vermoeden wij, al is er weinig tot staving. Oudheidkundigen hebben hier, geloof ik, nooit onderzocht. Onder Kamp zag ik verschillende hoogten, waarin opgravingen wellicht gegevens tot toelichting van het vraagstuk zouden aan 't licht brengen. 't Mag wel verbeelding zijn, maar hier zweeft iets antieks.

Het mijnwezen is hier vertegenwoordigd door een zandmennerij (mijnerij), waaruit over een ijzeren spoorweg massa's zand naar het kanaal worden gevoerd, vooral ten dienste van glasblazerijen.

Hier begint een der prachtigste wegen van Noordholland, over de buurten Hargen (vroeger Haraga), Groet (vroeger Grude), Schoorl (vroeger Scoronlo), het vriendelijke en idyllische dorpje, tot het Berger Bosch.

Rechts hooge, met eiken begroeide duinen, die het dorp en zelfs de torenspits beheerschen, links dichte boschjes tusschen den weg en de lage landen langs het Noordhollandsch kanaal. We beklimmen een hoogen duin, op de plaats waar van regeeringswege dennenbosschen geplant zijn, die welig groeien, maar hier minder noodig zijn, omdat het eiken hakhout hier den oorspronkelijken boschgroei kenmerkt en niet minder waardig is dan dennenhout. Dennen planten is goed op heiden; maar overal op alle woeste gronden dennen te willen planten, is de al te ruime toepassing eener theorie.

Van den top zien we zuidwaarts omlaag in een onafzienbare duinvlakte. We verlaten de oostelijke groene zijde, om langs de witte kale zijde af te dalen in deze weinig bezochte woestijn. De duinen vormen hier geen parallel loopende dubbele rij zooals bij Petten, maar een wijden cirkel, een ringgebergte, in 't midden afgebroken door lagere duinreeksen, meest noord—zuid liggende en door dwarsregels onderling verbonden.

Bij het voortwandelen valt ons de plantengroei meê en komen we op een begroeiden heidegrond, waar veel dennenboschjes zijn aangelegd, die welig groeien.

De heide is hier zeer uitgestrekt en de struiken zijn hoog, somtijds wel 3—4 voet. Tusschen de heide groeien veel kraaiebessen met fijn dennenachtig loof en zwarte vruchtjes, soms in zulk aantal dat de bodem met dit vrolijke groen dicht is bekleed. Hier en daar wordt dit groen door ijle berkenboschjes of dichte dennenplantsoenen afgewisseld. Ook elzen in de laagste gedeelten der vlakte.

Een breed grazig duinpad leidt ons door deze wildernis noordwaarts. In de laagste vlakten of pannen, die gewoonlijk zeer vochtig zijn, groeien de dopheide, de kleine violette gentiaan (*G. Amarella*), *Euphrasia officinalis* (Oogentroost) met fijne ingesneden blaadjes en lange, witte bloemtrosjes, het moeras-nieskruid (*Epipactis palustris*), een Orchidee met sierlijk roze-groene bloemen, het kartelblad (*Pedicularis sylvatica*) met fijn verdeelde bladen en roze bloemen, de miniatuur-kleine *Radiola linoïdes*, de *Carex Oederi*, het kleinste rietgras, het haarmos (*Polytrichum*), de tormentil, met haar aardbeiblaadjes en kleine gele bloemen, de kattestaart (*Lythrum Salicaria*) met hooge violette bloemaren, hier en daar afgewisseld door heide en gagel, en de vuurroode met witte wratjes geteekende hoed der vliegenzwam (*Agaricus muscarius*).

De schoone en welbekende vliegenzwam behoort tot het ondergeslacht Amanita, een der afdeelingen van de zoo talrijke groep der Plaatzwammen, gekenmerkt door de straalvormig geplaatste lamellen of plaatjes aan de onderzijde van den hoed.

Amanita is gekenmerkt door een dubbelen sluier. De nog jonge exemplaren zijn omsloten door een teeder wit omhulsel; het onderste gedeelte omvat den knolvormigen voet van den steel, het bovenste omsluit den hoed. Bij het openspringen spreidt de hoed zich uit en de overblijfselen van den sluier blijven als witte hoopjes op den vuurrooden hoed achter; het onderste gedeelte blijft als een breede witte ring om den steel zitten.

Vele soorten van Agaricus zijn door zulk een ring gekenmerkt. Andere hebben geen ring; bij andere blijft de sluier niet als ring maar als vezelachtige draden (*cortina*) om den steel zitten. Andere kenmerken van onderscheid zijn de vorm van den hoed, zijn bekleeding, zijn rand, de steel (hol, sponsachtig of massief), de vorm en aanhechting der plaatjes en de gladde of ruwe sporen (kiemkorrels).

Eindelijk is het geheele geslacht verdeeld in hoofdafdeelingen naar de verschillende kleuren der sporen, die op de plaatjes worden voortgebracht: wit, rose, lichtbruin, donkerbruin, zwart. Bijzondere onder-

geslachten zijn: de *Russula* met stijve rechte plaatjes en meest levendig gekleurden hoed, de *Lactarius* (Melkzwam), wiens plaatjes door drukking een melkachtig vocht geven, de *Marasmins* met dunnen lederachtigen, niet verrottenden, maar opdroogenden en duurzamen hoed, de *Hygrophorus* met vettig-smerigen hoed en dikke met den hoed vereenigde plaatjes, de *Coprinus*, wiens plaatjes spoedig als een inktachtig vocht wegvloeien.

Op deze en eenige andere dikwijls nauwelijks te onderscheiden kenmerken hebben de Mycologen een systeem gebouwd, waarin de talooze soorten der *Agaricineeën* zijn geordend. En deze vormen nog maar een onderdeel van de uitgebreide groep der *Hymenomycetes* (Vlies- of Sluierzwammen), die weder tot een nog talrijker groep (*de Basidiomycetes*) behooren.

Duizelingwekkende wereld voor ieder, die vreemd blijft aan den rijkdom van zijn groote Moeder Natuur. En toch kan de mensch die wereld met alle kalmte doorwandelen en tot zijn gemak rangschikken.

Gelijk de astronoom met de hemelruimte, zoo de botanicus met het groene kleed der aarde. En hoe verder de onderzoeker gaat, hoe meer hij tot zijn verbazing zal zien dat zijn hoofd die onmetelijkheid kan bevatten, en er toch nog plaats overblijft voor ander weten.

En hoe meer hij ordenend ziet, hoe grooter zijne bevatting wordt, hoe uitgestrekter zijn wereld, hoemeer hij zijn eenheid gevoelt met de geheele natuur, en hoe daardoor zijn aanzijn wonderbaar wordt verruimd. Eerst door de ordenende studie der natuur komt zijn ware wezen, dat één is met de natuur, tot zijn recht, en gevoelt hij zich los van de kleinigheden van het persoonlijke leven.

Door het gemis van dien ruimen blik hebben de menschen zooveel onzin en bekrompenheid gehad in hunne idealen, hebben zij alles vermenschelijkt en hunne eigen natuur aan knellende banden vastgelegd. En op die wijze van opvatting berust nog bijna hunne geheele levensbeschouwing.

Hoe verder voortgegaan, hoe eenzamer en woester, hoe armer de plantengroei. Wij doorwandelen verschillende vlakten, die door lage duinreeksen worden begrensd. Eindelijk zien we dat het strand niet ver meer is. In een zeer wijde vlakte zijn veel lage heuveltjes, waarop honderde zeemeeuwen nestelen, witte gedaanten, af en aan zwevende over de groene duintjes. Zwierend vliegen ze over ons heen met vreemde geluiden; gillend gelach of woest geblaf, maar vreemder, spookachtiger. Nergens iets anders dan barre duinen; geen toren,

geen geboomte. Bij grauwe lucht hebben we het kompas noodig. Er zijn zelfs voorbeelden dat inboorlingen hier zijn verdwaald geraakt en, na twee dagen rondzwerven, uitgeput het strand hebben bereikt. Ook gevaarlijke plekken met drijfzand, waarin zelfs mannen te paard kunnen verzwolgen worden, zijn hier voorgekomen.

Sombere zeelucht; hier en daar bossige kamilleplanten, geel haviks-kruid (*Hieracium umbellatum*), vetbladige zeeraket en groen loogkruid (*Salsola Kali*).

De laatste duinreeks op, en dan de eindeloos rollende, schuimende zee.

Van dit wilde oord, misschien het eenzaamste van Holland, keeren wij meer zuid-oostwaarts terug in de richting van het Berger Bosch. De lucht ziet overal grauw. Uit het zuidwest komt een donkere wolkengroep en in de verte zien wij de schuine gordijnen der naderende regenbuien. Overtrekkende losse donkere buien met witte zonnige randjes zijn in 't duin heerlijk. Dan verliezen we dikwijls de planten uit het oog om naar die afwisseling van luchttooneelen te kijken. Als zoo'n bui haastig overtrekt, zien wij de lange breede schaduwen over de duinen vliegen en wisselt licht en donker zich over de gele toppen af. 't Is of het duin als een zee beweegt.

Maar nu is alles eentoonig, grauw als bordpapier. Een fijne maar gestadige regen waait ons in het gezicht. Het hooge gras is door en door nat en maakt het loopen onaangenaam. Het zand klontert aan de schoenen. We gaan zwijgend voort; de buitenwereld drukt op ons; niets is er waaraan onze vroolijke levenslust zich hechten kan. Alles ziet ons troosteloos aan, als was er geen vreugde meer.

Zoo zijn er ook dagen in ons leven, waarop alles tegen ons schijnt, waarop ons vertrouwen op welwillendheid en humaniteit, op ruimen zin bij de menschen gevoelig wordt teleurgesteld, waarop nijdige bekrompen wezens ons aanzien voor huns gelijken en ons hun eigen laagheden en streken toedichten, waarop we ons met ketenen gebonden voelen aan eene samenleving, die ons niet begrijpt, dagen waarop wij onze vrijheid missen en onze vleugelen verlamd zijn.

Dan maar rustig doorgewandeld, met den vervelenden regen in 't gezicht; — dan maar denken: alles is verbeelding, subjectief, schijn, natuurtafereel, maar tast ons eigenlijk niet aan, omdat onze eigenwaan en onze persoonlijkheid al sinds lang zijn opgegaan in het algemeene natuurleven. Dan maar doorgewandeld. De bosschen zijn niet ver meer. Morgen is dit weer voorbij als elke regenbui.

Het Berger bosch boeit ons vooral door de afwisselende overgangen in opene vlakten, boomen en weiland, met vriendelijke vergezichten. Het zachte zeegroen der havervelden vol korenbloemen; daarachter het donkere groen der weilanden; in de verte groepen van geboomte in een nevelachtig waas, een echt Hollandsch waas; ook daar kunnen we wel eens de planten en nog meer de menschen vergeten en ons verliezen in de eindelooze ruimte.

De zon breekt weer door en ook in ons schijnt het weer als van ouds, en we hebben de menschen weer lief, en we gaan weer op in de Natuur en het landschap, dat zich weer zoo zuiver spiegelt in ons zelf, en we gevoelen dat het landschap tot ons eigen wezen behoort.

Het Heilosche bosch verschilt in plantengroei zeer met de Berger bosschen. In deze is alles zandig, Geldersch; de heide houdt de boventoon. Dennen en beuken, en vooral het eikenhakhout spelen een groote rol; — het Heilosche bosch draagt meer het kenmerk van vochtigen bodem; minder schraal, maar meer alledaagsch.

Zeldzame planten groeien er weinig. Overal oude bekenden. Op de begroeide walletjes de gele leeuwenbek, het kaasjeskruid (*Malva rotundifolia*), het gewone kruiskruid, de rupsklaver, de donkerpaarse brunelle, het boschvaren, de weegbree, het look-zonder-look met de breede ronde gekartelde bladen en losse witte bloemtrossen, de witte en roode klaver, de kleine ooievaarsbekken (*Geranium pusillum* en *Geranium molle*), de gewone boterbloemen (*Ranunculus acris* en *R. repens*), de alsem, de reigersbek, de hondsdraf, de paardebloem, de witte hoornbloem (*Cerastium*), het hazenpootje (*Trifolium arvense*) met zijn zachtharige bloemhoofdjes, het driekleurig viooltje, de smalbladige wikke, de witte ganzevoet, de zuring, het varkensgras, de dravik (*Bromus*), de kropaar (*Dactylis*), de blauwe jasione, de melde (*Atriplex hastata*), het fijne duizendblad (*Achillea Millefolium*) en de muizenooren (*Hieracium Pilosella*). In de leege aardappelvelden de vuurroode Lieveheers-steentjes (*Anagallis arvensis*) in groot aantal, de klaproos, de paardenstaart (*Equisetum*), de vokelaar (*Chrysanthemum segetum*), de wilde radijs, de kromhals (*Lycopsis arvensis*), de wilde spurrie, de stijfharige kleine vergeet-mij-niet, de fijnstraal, de hennepnetel, het sofiekruid, de overal gemeen gele akkerkool (*Lapsana communis*), de raket (*Sisymbrium officinale*), het vogelpootje (*Ornithophus perpusillus*), dat zich met zijn fijne gevormde blaadjes over het zand uitspreidt en de wolfsmelk (*Euphorbia*

Peplus), uit wier breede donkergroene blaadjes bij het afbreken dropjes melk komen.

In het bosch, onder de zware boomen en in 't hakhout, de aardbei, het robbertskruid met zijn fraai verdeeld hoog groen loof, het boschvaren, laag, breed gevind, zomer en winter onverwelkelijk, het mannetjesvaren met statig hooge bladveeren, de gewone klit (*Lappa minor* en *L. tomentosa*), het gewone beemdgras, de violette bosch-andoorn (*Stachys sylvatica*), de slingerende hop, zoo licht door de witte vlekken van een nijdig klein parasietje aangetast, de zuring, het roode sedum, de bevallige slingerende duizendknoop (*Polygonum dumetorum*), het hertshooi (*Hypericum perforatum*), oudtijds als duivelsjager beroemd.

Aan de randen der slooten het riet en de rietgrassen, in het water het fonteinkruid (*Potamogeton pectinatus*, *P. crispus*, *P. pusillus*), de *Myriophyllum* met zijn fijn verdeelde bladen en groenbruine bloemaren, de hier zeldzame winterpaardestaart of schaafstroo (*Equisetum hyemale*) met holle dikke groene stengels. Heide en dennen slechts hier en daar. De voornaamste boomen zijn eiken, elzen, wilgen, eschdoorns, iepen, lijsterbessen, witte, grijze en ratelpopels.

De wammesknoop (*Centaurea nigra*), een paarse zuster der korenbloem, staat overal langs de lanen. Zij is gekenmerkt door de donkere, regelmatig komvormige, dicht over elkander liggende schubben van het algemeene bloemomwindsel. Bij de *C. Jacea*, die hier zeldzamer is, zijn die schubjes niet kamvormig, maar vliezig, rond en van boven als afgeknabbeld. Beiden zijn eigen aan de randen der wegen. Op de wegen zelf en in de wagensporen groeien de brutaalste en gemeenste onkruiden, de groote weegbree en het varkensgras.

Ook in het plantenrijk zijn karakters, evenals in de menschelijke maatschappij. En al gooit waanwijsheid in die maatschappij alles voor een wijl door elkaar, eindelijk komen al de verschillende elementen weer op de plaats waar ze behooren.

Varkensgras, taschkers, beemdgras vindt ge overal; paardenbloemen, boterbloemen, madeliefjes overweldigen de weilanden. De Adoxa verschuilt zich in 't hart der wouden, het boschvaren zit overal onderaan de boomstammen, de slangentong (*Ophioglossum*) bemint de eenzaamste duinboschjes, het maanvaren (*Botrychium*) de woeste heuvels. De fraaiste aard-orchideeën komen nooit uit de stille vochtige wildernissen en moerassen, de zachtblauwe, als uit metaal gesmede stiekel (*Eryngium*) en de zilvergrauwe duindoorn (*Hippophaë*) blijven op de eenzame zeeduinen en zijn niet te vinden langs straatwegen of kunst-

matig aangelegde lanen. Daar zijn mindere zusters tehuis: de weegbree, het kruiskruid, het varkensgras, de akkerkool en de indringerige klitten.

De Pyrola blijft in afgelegen eenzame valleitjes, op frissche duinnoordkantjes, en verdwijnt als zij maar een aardappelveld of een nieuw voetpad ziet. Ze plant zich ook voort, maar niet op de onbehouwen dolzinnige manier als de weegbree. Ze toont geen lust om overal haar liefelijke gestalte en haars gelijken aan de wereld op te dringen

Een uur gaans ten noorden van Alkmaar ligt het kleine dorp St. Pancras, te midden van lage polders, op een breeden zandbult. Hier was oudtijds Vronen, volgens de overlevering de hoofd- en voornaamste handelsplaats der West-Friezen. De oude geschiedenis van Vronen ligt in het duister. De namen Vronlo en Fronlo wordt in oude oorkonden genoemd. 't Was het bolwerk der West-Friezen tegen de Frankische overheersching en van daar uit werden de Hollandsche graven voortdurend verontrust. De talrijke zware kasteelen, die aan de Kennemerzijde in de 13de eeuw meest door graaf WILLEM II, den roomsch-koning werden gesticht en wier kolossale fondamenten en bouwvallen nog hier en daar zijn overgebleven, zijn allen opgericht tegen de woeste invallen der West-Friezen en bleken daartegen zelfs onvoldoende.

Eerst in 't laatst der 13de eeuw werd de macht der West-Friezen gefnuikt en hun hoofdplaats Vronen door graaf JAN I ingenomen, verbrand en met den grond gelijk gemaakt.

Aan de hooge oudheid van Vronen twijfel ik niet. De naam Fronlo wijst op mythologischen oorsprong. Frô was de oude god of liever godin van Nederland. Frô was in de oude tijden de moeder des heelals, de zon, de levende natuur, en is later als een mannelijke figuur opgetreden, evenals Freya en Freyr in Skandinavië. Freya de vruchtbare, zegenende natuur, komt geheel overeen met onze Frô, de vrouw. Haar rijk valt in de tijden, toen het matriarchaat nog heerschte en de vrouw als moeder van stam of gezin nog regeerde. Terwijl de mannen op oorlog of buit uittogen en dikwijls geruimen tijd wegbleven en rondzwierven, bezorgden de vrouwen niet alleen het huishouden, maar ook den landbouw. Al de eerste groote ontwikkelingen in landbouw, veeteelt en zuivelbereiding, zijn door de vrouw in 't leven geroepen. Het dresseeren van koeien tot melkbronnen, van kippen tot eierlegmachines, het maken van boter en

kaas, het veredelen der veldvruchten, dat alles geschiedde onder den rustigen weldadigen invloed der thuisblijvende vrouw — en zoo bleef zij eeuwen en eeuwen het beeld der hoogste zegenende natuur.

Later, toen de mannen meer huiszittend werden, begonnen zij de vrouw hare oude macht te ontnemen en drongen zich van lieverlede als de heerschende partij op.

Bij de oude Noordsche volken (waaronder ook wij) stond de vrouw gelijk met, dikwijls boven den man. Als Walkuren waren ze zelfs een hoogere orde van wezens en de beschermsters der mannen in den strijd.

De man werd nu voor goed heerscher. Freya werd Freyr. Frô werd een mannelijk wezen, — het woord Vroon bleef echter de naam van het hoog gezag, zelfs in mannelijke handen.

In dien naam, evenals in de namen Franeker en Fronlo, leeft nog een herinnering aan het voormalig Matriarchaat der Friezen, de Moeder-regeering, waarvan ook in enkele zeden en gebruiken de flauwe sporen gevonden worden, en die bij alle volken als het morgenrood der beschaving heeft geheerscht.

Vronen wordt in de oude kronijken nog Mater Frisiae genoemd. De vereering der groote Moeder is onder het Christendom wel op de Maagd Maria overgegaan, — maar deze vertegenwoordigt niet het stoffelijke weldoende, normale en gezonde vrouwelijke beginsel waarvan Frô het beeld was.

Al de oude Noordsche goden werden bij de invoering van het Christendom koningen.

In de oud-Noordsche Saga leeft nog een koning FRODI, die twee reuzinnen had tot dienstmaagden, aan welke reuzinnen hij opdroeg met twee kolossale molensteenen te malen, — altijd door te malen, gond, vrede en geluk voor koning FRODI. Maar eindelijk begon het de maalsters te vervelen. Zij klagen, morren en dreigen, ze vervloeken den tiran, ze voorspellen zijn ondergang, — zij zien reeds het vijandelijk vuur in het oosten, dat zijn burg vernielen zal; sneller en sneller malen ze door, knarsend wentelen de steenen, tot ze barsten en stilstaan, en het rijk van FRODI uit is.

Dit is de oude saga van koning FRODI in den Grottosong van de Edda.

Met koning FRODI in de gedachte bezoeken wij het nederig maar vriendelijk dorp St Pancras, want die beroemde heilige heeft hier Frô vervangen. De huizen liggen in een breeden kring, die eenmaal het kolossale marktplein (thans moes- en bouwgrond) omvatte. Ver

oostwaarts, in het weiland wijst men nog een laagte, als een gedempte vaart. Daar lag de haven, waar de schepen uit Skandinavië en Brittannië, den breeden stroom van Petten ingevaren, hun waren kwamen lossen.

En als we van St Pancras uit westwaarts zien naar het hooge zandige heuvelachtige land waar de Kennemers woonden, en in gedachten die lage polderlanden tusschenin bedekt met breede wateren, dan begrijpen wij beter de hoofdkwartieren van twee groote vijandelijke machten; dan begrijpen we dat Vronen hier moet gelegen hebben, even zeker als de grafelijke kasteelen aan de overzijde; dat Frô hier geëerd geweest is en dat hier een geweldig middelpunt van nationaliteit vóór de middeleeuwen gelegen heeft.

De breede zandrug, waarop St Pancras ligt, heeft ook zijn oorsprong in den breeden stroom, die eenmaal West-Friesland en Kennemerland scheidde en bij Petten in zee liep. Vele oorzaken hebben dien stroom doen verdwijnen, en niet het minst de voortdurende daling van den bodem, waardoor de zee de overhand kreeg en de eenmaal diepere rivierbedding verzandde. Ver in zee liggen nog de overblijfsels van voormalig bewoond land; bosschen van rietzoden, zelfs oude wegen en wagensporen, — alles verstijfd en onveranderd, — onder de eindeloos heen en weer woelende golven.